

7. OVLADAVANJE ENGLESKIM I RUSKIM JEZIKOM

Na kraju ovog poglavlja moći ćete:

- navesti i potkrijepiti primjerima osobitosti ovladavanja engleskim jezikom na fonetsko-fonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini kod govornika hrvatskoga jezika
- navesti i potkrijepiti primjerima osobitosti ovladavanja ruskim jezikom na fonetsko-fonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini kod govornika hrvatskoga jezika
- argumentirati facilitacijski i ometajući učinak hrvatskog jezika u ovladavanju engleskim jezikom
- argumentirati facilitacijski i ometajući učinak hrvatskog jezika u ovladavanju ruskim jezikom.

Ključni pojmovi

engleski jezik, lingua franca, fonetsko-fonološka razina, morfosintaktička razina, leksička razina, hrvatski jezik, plastičnost mozga, kritično razdoblje, osjetljivo razdoblje, izgovor, fluentnost, osnovnoškolski učenici, srednjoškolski učenici, interferencija, tipološka sličnost, izloženost jeziku, jezični unos, pretpostavka jednakosti, učinak jezika koji olakšava proces učenja (facilitacijski učinak), ometajući učinak jezika, ruski jezik, hrvatski dijalekti, pozitivni učinak, negativni učinak

7. OVLADAVANJE ENGLISKIM I RUSKIM JEZIKOM

U ovom poglavlju prikazat ćemo osobitosti ovladavanja engleskim i ruskim jezikom kroz prizmu hrvatsko-engleskih i hrvatsko-ruskih međujezičnih utjecaja i to na nekoliko razina: fonetsko-fonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj. Premda se u našem udžbeniku bavimo istraživanjima psiholingvističkog aspekta ovladavanja leksikom kod višejezičnih govornika, smatramo da ovo poglavlje, koje osim leksičke razine uključuje i fonetsko-fonološku i morfosintaktičku razinu, može omogućiti sadašnjim i budućim stručnjacima u engleskom i ruskom jeziku bolje razumijevanje složenosti procesa ovladavanja engleskim i ruskim kod hrvatskih govornika na svim jezičnim razinama, neovisno o stupnju učenja jezika te mogućnost provedbe vlastitih primijenjenolingvističkih i psiholingvističkih istraživanja slične tematike.

7.1. Neke osobitosti ovladavanja engleskim jezikom

Zbog položaja kojeg engleski jezik ima u hrvatskom obrazovanju, te zbog činjenice da se radi o svjetskoj *lingua franca*, kao i zbog njegova vrlo izraženog medijskog utjecaja, ovladavanje engleskim u prednosti je pred ovladavanjem nekim drugim jezikom. Bolje rečeno, učenici su ti koji su u prednosti učeći engleski jezik nego neki drugi jezik, jer se prvenstveno radi o većoj dostupnosti i izloženosti tome jeziku. Naravno, znamo da pojedinčev uspjeh u nekom jeziku ne ovisi samo o navedenim okolnostima, već i o individualnim razlikama pojedinca, različitim kontekstualnim čimbenicima, stoga će ovladavanje bilo kojim jezikom za svakog pojedinca biti velik izazov osobito pri postizanju komunikacijske kompetencije.

Cilj potpoglavlja koja slijede nije detaljno opisivati značajke engleskog jezičnog sustava na svakoj jezičnoj razini zasebno, no uputiti na neke osobitosti koje se trebaju uzeti u obzir kada hrvatski govornici ovladavaju engleskim jezikom, a isto tako sagledati te osobitosti s aspekta poučavanja engleskoga jezika i uloge međujezičnih utjecaja.

7.1.1. Fonetsko-fonološka razina

Na fonetsko-fonološkoj razini engleski i hrvatski jezik uvelike se razlikuju. To se odnosi prvenstveno na izgovor. Prema M. C. Pennington i P. Rogerson-Revell (2019) glasovni sustav svakog jezika jedinstven je, i građen na posebnim fonemskim i prozodijskim značajkama. Autorice također ističu da se jezici razlikuju u obimu svojih fonemskih inventara, te u fonetskim značajkama koje razlikuju pojedinačne konsonante, vokale, prozodijske obrasce i relativnu važnost specifičnih fonetskih značajki (Pennington i Rogerson-Revell, 2019: 6). Tako, na primjer, engleski jezik ima puno veći broj vokala od hrvatskoga jezika, što ponekad hrvatskim govornicima otežava pravilno ovladavanje engleskim izgovorom. Premda je u području OVIJ-a općepoznato, ali i dokazano da osobe mlađe dobi, posebice djeca, s lakoćom usvajaju izgovor nekog jezika, adekvatan unos jezika s obzirom na fonetsko-fonološku razinu zahtijeva i dodatan napor kako za

učenike, tako i nastavnike. Da je usvajanje drugoga jezika povoljnije i lakše u mladoj dobi dokazuje pretpostavka o plastičnosti mozga koju je iznio Eric H. Lenneberg na temelju svojih istraživanja u području usvajanja prvoga jezika. Istraživanja su pokazala da u slučaju ozljede lijeve polutke u djetinjstvu u kojoj je uglavnom smješten prvi jezik, mozak je dovoljno fleksibilan, tj. plastičan da drugi njegovi dijelovi preuzmu jezičnu funkciju, a kako dijete odrasta i mozak sazrijeva, ta se plastičnost postupno gubi (Medved Krajnović, 2010: 51). Stoga plastičnost mozga podrazumijeva sposobnost oporavka mozga nakon njegove ozljede. Prema E. H. Lennebergu (1967) optimalno vrijeme za usvajanje (prvoga) jezika je od ranog djetinjstva do početka puberteta (v. Lenneberg, 1967: 127-154). Što se tiče uspješnog svladavanja izgovora kod djece za V. Josipović (1999) ono je obilježeno trima skupinama razloga: neurolingvistički – dječji živčani sustav ima mnogo veću plastičnost nego živčani sustav odraslih; psiholingvistički – spontanost u ponašanju; glotodidaktički – primjerene nastavne metode i materijali (Gal i Živić, 2007). Odrasle osobe ili i djeca zbog tzv. kritičnog ili osjetljivog razdoblja (engl. *critical or sensitive period*; rus. *критический или сенситивный/чувствительный период*) imaju oslabljenu sposobnost usvajati izgovor s lakoćom. Mada je većina istraživanja glede uloge dobi u usvajanju jezika i potvrdila takvu tvrdnju, ne možemo sa sigurnošću reći da se ona odnosi na cijelu populaciju. M. Medved Krajnović (2010: 70) navodi da je kritično razdoblje tehnički pojam preuzet iz bioloških znanosti i njegova je osnovna značajka da podrazumijeva točno određeno razdoblje izvan kojega određeno ponašanje (npr. učenje) nije moguće. Kritično razdoblje spominje se u kontekstu usvajanja i učenja prvoga jezika, i to kod djece koja su zbog oštećenja mozga ili zbog nemogućnosti normalnog jezičnog razvoja započela s učenjem jezika u kasnijem životnom razdoblju, obično u pubertetu, i prema tome im je učenje jezika bilo usporeno. Međutim, i u području OVIJ-a započela su istraživanja kritičnog razdoblja kojima se pokušalo utvrditi koja je dobna granica pri kojoj dijete više neće usvajati drugi kao što usvaja materski jezik, te koje mu se jezične sposobnosti pri tom smanjuju, odnosno usvajaju na drugačiji način (Singleton, 2005). U usvajanju stranoga jezika M. Long (1990) preporuča koristiti se nazivom osjetljivo razdoblje (Medved Krajnović, 2010), a glavni argument tome, kako ističe M. Medved Krajnović (2010: 70), je da sposobnost učenja inoga jezika opada postupno i usporedno sa starenjem pojedinca. Zbog određenih individualnih razlika i odrasli i djeca će pokazati nekad bolje, nekad slabije rezultate u usvajanju izgovora. Počeci učenja engleskog jezika na hrvatskim prostorima obilježeni su mišljenjem, koje se zadržalo i poslije 1970-ih, da je engleska gramatika jednostavna, a engleski izgovor vrlo težak, te da je jedini uvjet za dobar izgovor *savršeni* izgovor svakog pojedinog glasa u svakoj riječi (Dubravčić, 1976: 68). U međuvremenu se mišljenje promijenilo, a razlog tome je veća dostupnost autentičnih tekstova i audiozapisu u udžbenicima, i već spomenute izloženosti engleskome jeziku. U ovladavanju engleskim izgovorom najviše poteškoća zadaju engleski glas /θ/ koji se izgovara kao [θ] i [ð] i koje hrvatski govornici često zamjenjuju hrvatskim /t/, /f/, /c/, /s/ ili /z/, /d/, [ʒ], /v/, kao i glasovi /v/ i /w/ koje govornici hrvatskoga jezika rijetko razlikuju i izgovaraju kao jedan hrvatski glas /v/. Poteškoće također mogu zadati i glasovi /n/, [ŋ] i /r/, ali i

riječi koje se u engleskom jeziku razlikuju samo po duljini vokala, kao, na primjer, *ship* [ʃɪp] i *sheep* [ʃi:p] (Gal i Živić, 2007: 82). Dok u svjetskoj stručnoj literaturi u području istraživanja međujezičnih utjecaja na fonetsko-fonološkoj razini nalazimo zadovoljavajuć broj istraživanja u različitim kontekstima (v. Chang, 2010; Bergmann i sur., 2016), te je sve popularnije ispitivanje međujezičnih utjecaja na spomenutoj razini i među većim brojem jezika (Wrembel, 2015; Llana, 2017; Cabrelli i Pichan, 2017), u hrvatskoj literaturi broj istraživanja međujezičnih utjecaja između engleskog i hrvatskog jezika na fonetsko-fonološkoj razini nešto je manji. Vrijedi istaknuti i istraživanje V. Josipović Smojver (2015) kojim se ispituje ovladanost fonetsko-fonološkim značajkama kod osnovnoškolskih učenika od petog do osmog razreda, odnosno u razdoblju od četiri godine učenja engleskog. Većina učenika ovladala je glasom /æ/, iako je skupina učenika koja su učila engleski u većem gradu bila bolja od onih iz manjeg grada, primjenom pravila aspiracije, razlikovanjem glasova /i:/ i /i/, kao i stupnjem fluentnosti koji ne predstavlja veliku prepreku u komunikaciji. Također, učenici su postigli dobre rezultate i u izgovoru alveolara, naglašavanju zadnjih slogova (kao u riječi *thirteen*) i alofonskoj varijaciji, značajkama koje inače ne pridonose boljoj razumljivosti, međutim smatraju se poželjnim značajkama dobrog izgovora (Josipović Smojver, 2015: 63). Istraživanje M. Medved Krajnović (2007), kojim autorica iznosi jezično-komunikacijsku komponentu u ovladavanju vještinom govora u engleskom jeziku kod hrvatskih osnovnoškolskih i srednjoškolskih učenika, pokazuje da učenici vrlo uspješno svladavaju fluentnost, izgovor i intonaciju u engleskom jeziku u usporedbi s gramatičkom sastavnicom, a prema istraživanju bolje rezultate pokazuju osnovnoškolski učenici.

7.1.2. Morfosintaktička razina

Razlika između engleskoga i hrvatskoga jezika na morfosintaktičkoj razini leži najprije u činjenici da se radi o jezicima koji, osim što pripadaju različitim podskupinama jezika, posjeduju i drugačije značajke glede morfologije i sintakse. Kontrastivnom analizom (engl. *contrastive analysis*; rus. *контрастивный/сопоставительный анализ*) engleskog kao germanskog jezika s jedne strane i hrvatskog kao slavenskog s druge strane primjećujemo značajne razlike u morfologiji i sintaksi. Primjere nalazimo najčešće u nekim glagolskim oblicima, upotrebi pridjeva i priloga, jezičnim konstrukcijama poput *there is/are* u engleskom usporedno s hrvatskim *ima/nalazi se*, redu riječi u rečenici (hrvatska relativna sloboda vs. engleska striktnost), upotrebi zamjenica, prijedloga, članova i sl. Što se tiče istraživanja međujezičnih utjecaja, morfosintaktička razina nije zastupljena u tolikoj mjeri kao leksička razina. Međutim, nekolicina istraživanja pokazuje pomak u ispitivanju morfoloških i sintaktičkih značajki u kontekstu međujezičnih utjecaja. U tome pogledu hrvatska literatura bilježi nekolicinu istraživanja, a istaknut ćemo neka od njih. Istraživanje N. Nikpalj Juračić i sur. (2010) bavi se ispitivanjem pisanog izričaja kod hrvatskih učenika drugog razreda gimnazije u ovladavanju engleskim jezikom na razini B1 prema ZEROJ-u. Rezultati su pokazali da je većina pogrešaka bila morfosintaktičkog karaktera, a najčešće su bile one vezane uz upotrebu članova u engleskom jeziku (uglavnom se radilo o izostavljanju članova), prijedloga (doslovni prijevod

prijedloga iz hrvatskog jezika, npr. engl. *in Saturday* – prema hrv. *u subotu*, umjesto *on Saturday*) i reda riječi u rečenici. Isto tako, smjer međujezičnih utjecaja (interferencija) bio je primjetan iz nestandardnog hrvatskog jezika, tj. onog razgovornog, a manje iz standardnog. L. Zergollern Miletić (2017) ispituje ovladavanje engleskim članovima hrvatskih i francuskih studenata s visokim jezičnim znanjem u engleskom jeziku. Pretpostavka autorice bila je ta da će studenti francuskoga kao materinskog jezika manje griješiti u upotrebi članova, za razliku od govornika hrvatskog jezika. Međutim, i jedni i drugi studenti pokazali su vrlo sličan broj pogrešaka, kao i vrstu, poput izostavljanja člana i zamjenu člana. Prema tome, potrebno je bilo ispitati neke druge individualne čimbenike koji su se pokazali utjecajnim u istraživanju, s obzirom na to da se materinski jezik, odnosno tipološka sličnost među jezicima nije pokazala dobrim prediktorom u ovladavanju engleskim na morfosintaktičkoj razini. Istraživanje koje su provele autorice J. Mihaljević Djigunović i S. Letica Krevelj (2012) vezano je uz ovladavanje engleskom glagolskom frazom *There is/are* kod učenika mlade dobi. Pokazalo se da hrvatski jezik kao J1 nije uvijek glavni izvor utjecaja pogrešne upotrebe spomenute glagolske fraze, već i smanjena izloženost engleskom jeziku. Dakle, točan jezični unos⁷² (engl. *language input*; rus. *входной языковой материал/инпут/языковое окружение*), kao i prikaz glagolske fraze u poučavanju engleskoga jezika s obzirom na dob učenika, važan je aspekt u ovladavanju spomenutom frazom. Međujezični utjecaji na morfosintaktičkoj razini također se prikazuju i u kontekstu višejezičnosti, mada je malo istraživanja koja se bave upravo tom tematikom (v. De Angelis, 2007; Brajnović i Čelić, 2018).

7.1.3. Leksička razina

Ovladavanje engleskim jezikom na leksičkoj razini ima facilitacijski učinak koji hrvatskim govornicima pospješuje učenje jezika, jer uloga engleskog jezika koju on ima u hrvatskom društvu općenito, ali i hrvatskom obrazovanju, osobito je vidljiva u leksiku. Svako početno učenje jezika, bilo engleskog ili nekog drugog započinje usvajanjem vokabulara baziranim u većini slučajeva na audiovizualnim materijalima koji pritom olakšavaju učenje jezika. Naime, u sklopu komunikacijskog pristupa suvremenoj nastavi stranoga jezika najčešće prevladava leksički pristup. Međutim, kada dovodimo u pitanje koliko brzo će učenici svladavati leksik i hoće li im se tada pojaviti i ometajući učinak njihovog prvog jezika (ili čak nekog drugog koji uče, Jx), važno je imati na umu nedosljednost pretpostavke jednakosti (engl. *equivalence hypothesis*; rus. *эквивалентности*) prilikom usvajanja vokabulara koju uvodi Ringbom 1980-ih godina, a na čiju zabludu, prema V. Pavičić Takač (2008: 9) upućuje M. Swan u 1990-im, navodeći glavne razloge pogrešnih zaključaka spomenute pretpostavke: leksičke jedinice u dva jezika nisu točne jednakosti (postoji više mogućih prijevoda); jednake leksičke jedinice u povezanim jezicima posjeduju različite dopuštene gramatičke kontekste; jednakosti pripadaju različitim vrstama riječi; jednakosti su lažni prijatelji, i uopće ne

⁷² M. Radišić (2013: 1) opisuje jezični unos kao jezik kojem su učenici izloženi u okruženju u kojem se ovladavanje jezikom odvija.

postoje jednakosti. Hrvatska literatura broji dosta istraživanja englesko-hrvatskog vokabulara na svim razinama i vrstama obrazovanja, bilo u formalnim ili neformalnim uvjetima. J. Mihaljević Djigunović i R. Geld (2003) provele su istraživanje u kojemu su ispitivale odnos izloženosti engleskom jeziku i nenamjernog usvajanja engleskog vokabulara. Ispitanici su iskazivali značenje 44 engleskih riječi i gdje su se s njima susreli. Prema rezultatima, svim ispitanicima bilo je poznato 19 riječi i znali su njihovo značenje, dok im je ostalih 25 riječi bilo poznato, međutim ispitanici nisu znali njihovo značenje. Naime, autorice smatraju da veća izloženost engleskom jeziku u hrvatskom kontekstu pruža dobar temelj za nenamjerno usvajanje vokabulara, premda je indikativno da ostali čimbenici poput dobi ispitanika, razine obrazovanja, znanja o engleskom jeziku, duljine učenja jezika, motivacije, izgovora riječi također doprinose usvajanju vokabulara. Istraživanje M. Medved Krajnović (2005) prikazuje studiju slučaja o ranom leksičkom razvoju u drugom jeziku. Prema autorici, leksički razvoj djeteta na primjeru naknadne dvojezičnosti⁷³ iznimno je ubrzan već nakon 3 mjeseca intenzivne izloženosti tom jeziku, a do takvog rječničkog brzaca⁷⁴, smatra autorica, dolazi zbog pozitivnog prijenosa prvoga jezika na strateškoj razini, u kojem ispitanik već posjeduje jedno iskustvo u usvajanju jezika (Medved Krajnović, 2005: 484). Što se tiče ispitivanja međujezičnih pogrešaka u području leksika, istaknuli bismo istraživanje J. Patekara (2017) čija je namjera bila ispitati utjecaj hrvatskoga kao materinskog jezika na pisani ostvaraj na engleskome kao stranom jeziku kod osnovnoškolskih učenika osmoga razreda. Međujezične leksičke pogreške pojavile su se kod 29,8 % ispitanika, a autor izdvaja sedam tipova takvih pogrešaka: potpuni prijenos riječi iz hrvatskoga jezika (npr. *maturalac, maškare*), kolokacijske pogreške (npr. *drive a bicycle, wash my teeth*), strukturne pogreške (npr. *museum of nautic, city Frankfurt*), prevedenice (npr. *school hour, little breaks*), različita semantička polja (npr. *I have to repeat the subject*), sličnosti (npr. *criminalistic movie, to costume*), rod objekta (npr. *...her teacher which..., ...film. He tell...*). Zanimljiv podatak iznesen u istraživanju jest taj da učenici koji uče još jedan strani jezik uz engleski čine manje međujezičnih pogrešaka, nego oni koji uče samo engleski jezik.

7.2. Neke osobitosti ovladavanja ruskim jezikom

Za većinu hrvatskih govornika ovladavanje ruskim jezikom opravdano predstavlja relativno lakši proces jer se radi o jeziku koji pripada skupini slavenskih jezika kao i hrvatski jezik. Međutim, to ne mora uvijek biti tako, te je ovladavanje drugim slavenskim jezikom i za govornike slavenskih jezika prožeto kako prednostima, tako i nedostacima. Prema tome, ometajući učinak prvoga jezika, u ovome slučaju hrvatskoga,

⁷³ Naknadna ili slijedna dvojezičnost je ona koja nastaje kad je govornik izložen drugomu jeziku od treće godine (v. <http://struna.ihjj.hr/en/naziv/slijedna-dvojezicnost/51358/#naziv>).

⁷⁴ U psiholingvističkim istraživanjima *rječnički brzac* (eng. *vocabulary spurt*; rus. *взрыв словарного запаса*) je naziv za nagli porast brzine usvajanja novih riječi kod djece (v. Hržica i Kraljević, 2007: 294).

može otežati ovladavanje ruskim jezikom i na fonetsko-fonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini. Dok čimbenik kao što je izloženost engleskom jeziku pozitivno utječe na ovladavanje engleskim kod hrvatskih govornika i na taj način predstavlja prednost u ovladavanju engleskim jezikom, izloženost ruskom jeziku u hrvatskom kontekstu vrlo je ograničena. Štoviše, rijetko se događa da učenici imaju priliku čuti ruski jezik u stvarnim životnim situacijama u hrvatskim uvjetima. Ipak, sve veća dostupnost suvremenih tehnologija omogućuje hrvatskim govornicima pozitivan učinak u ovladavanju i manje popularnim jezicima, poput ruskog. Radi se o tome da visoka motiviranost pojedinca za učenje ruskog jezika pospješuje i pojedinačno samostalno učenje jezika, a koje se u današnje vrijeme može ostvariti i kroz razne medijske sadržaje. Kako smo u prethodnim potpoglavljima iznijeli neke osobitosti ovladavanja engleskim jezikom na tri jezične razine popraćene značajnim istraživanjima za hrvatski kontekst, tako ćemo i u sljedećim potpoglavljima opisati odnos hrvatskog i ruskog jezika na fonetsko-fonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini.

7.2.1. Fonetsko-fonološka razina

Hrvatskim govornicima ponekad će biti složeno ovladavati ruskim jezikom na fonetsko-fonološkoj razini, i to u svakom njenom segmentu: silinskom naglasku i redukciji nenaglašenih vokala, intonaciji, izgovoru palataliziranih konsonanata. U izgovoru poteškoće se pojavljuju najčešće u izgovaranju mekih/palataliziranih glasova. Stoga je već na početnom učenju ruskoga jezika bitno razlikovati i uvježbavati tvrde konsonante /b/-/б/, /p/-/п/, /v/-/в/, /f/-/ф/, /d/-/д/, /t/-/т/, /z/-/з/, /s/-/с/, /l/-/л/, /m/-/м/, /n/-/н/, /r/-/р/, poslije kojih dolaze vokali koji su na pismu označeni slovima a/a, o/o, u/y, y/ы, è/э, te, ovisno o poziciji, palatalizirane konsonante [bʲ]/[бʲ], [pʲ]/[пʲ], [vʲ]/[вʲ], [fʲ]/[фʲ], [dʲ]/[дʲ], [tʲ]/[тʲ], [zʲ]/[зʲ], [sʲ]/[сʲ], [lʲ]/[лʲ], [mʲ]/[мʲ], [nʲ]/[нʲ], [rʲ]/[рʲ], poslije kojih dolaze slova: я, è, ю, и, е (v. Akišina i Kagan, 2002: 168). Također, s gledišta prozodijskih značajki ruski jezik posjeduje dinamički naglasak (v. Popović i Trostinska, 2012), dok je hrvatski naglasak melodijski: naglasni sustav hrvatskoga književnog jezika, koji se temelji na novoštokavskoj akcentuaciji, sastoji se od četiri naglasaka, a to su: kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni i dugouzlazni (Barić i sur. 1997: 68). Hrvatski jezik je i dijalektalno bogat, stoga, ovladavanje ruskim jezikom na fonetsko-fonološkoj razini bit će različito za hrvatske govornike: može biti olakšano, ako se kao metodičko sredstvo, osim standardnog hrvatskog jezika, uzmu i hrvatska narječja (v. istraživanje Čelić i Lewis, 2016). Primjer takve različitosti nalazimo u istraživanju S. Hadžihalilović (2019) koja analizira materinske idiome hrvatskog jezika u usvajanju ruskog naglasnog sustava. Autoričini rezultati pokazali su da hrvatski standardni jezik negativno utječe na usvajanje ruskoga naglasaka, dok će kajkavski, a osobito čakavski dijalekt pokazati pozitivni utjecaj, što se potvrđuje u broju pogrešaka hrvatskih studenata. Prema tome, zaključak je da će govornici čakavskog i kajkavskog narječja hrvatskoga jezika lakše i brže usvajati ruski naglasni sustav od govornika štokavskog. A. Zalović (2019) upućuje na čestu fonetsko-fonološku interferenciju hrvatskoga jezika pri upotrebi ruskoga jezika kod većine učenika. Takva interferencija oči-

tuje se ponajviše u izgovoru lateralnog ruskog glasa /l/, koji je u hrvatskome standardu alveolaran jer se hrvatski isti glas izgovara mekše; zatim izgovor ruskog tzv. tvrdog *i / jery*, koji se često kod hrvatskih govornika zamjenjuje hrvatskim /i/; nekima je također otežan i izgovor ruskog glasa /ш/ – [š:’]. Otežan može biti i izgovor nekih ruskih riječi u kojima skupovi od tri suglasnika gube jedan dentalni suglasnik, kao što je to u riječima *Здрáвству́* [zdrástvui], *францúзский* [francúskii], *сча́стливый* [šas’lívij], *праздник* [práz’n’ik], *извэ́стный* [iz’v’ésnij] itd. (usp. Zalović, 2019). Slijedom navedenog, te prema mišljenju autorice, potrebno je na svakom satu početnog učenja ruskoga jezika izdvojiti nekoliko minuta za interaktivne fonetsko-fonološke igre kako bi se spriječili negativni međujezični utjecaji na navedenoj razini i na taj način izbjegle moguće pogreške kod učenika.

7.2.2. Morfosintaktička razina

Morfosintaktička razina hrvatskog i ruskog jezika dijeli kako sličnosti, tako i razlike, pri čemu se tada pojavljuje mogućnost za više međujezičnih pogrešaka između dva jezika. U ovladavanju ruskim jezikom na morfosintaktičkoj razini, govornicima hrvatskog jezika najviše teškoće zadaje sklanjanje imenica, tj. padežni nastavci u ruskom jeziku, oblikovanje glagolskih pridjeva, upotreba nekih konstrukcija (npr. rus. *мне 20 лет*, hrv. *imam 20 godina*), izostavljanje enklitika (npr. *je, se*, kao u riječi rus. *читáл*, hrv. *čitao/la je*; rus. *прочу́тсья*, hrv. *probuditi se*), ali i položaj riječi u rečenici. To su samo neki od primjera u kojima se vrlo često očituju međujezični utjecaji na morfosintaktičkoj razini između hrvatskog i ruskog jezika. U hrvatskom kontekstu, odnosom između hrvatskog i ruskog jezika bavi se tek nekolicina istraživača, koji uglavnom poredbeno analiziraju dva jezika na morfosintaktičkoj razini. O morfemskom ustrojstvu hrvatskih i ruskih imenica piše M. Radčenko (2002), analizirajući dva jezika prema gramatičkoj kategoriji roda i sociološkom pojmu spola te zaključuje da tipološka i genetska sličnost hrvatskoga i ruskoga najviše dolazi do izražaja na razini morfološkog sustava (Radčenko, 2002: 202). Ž. Čelić i P. Grebenac (2018) bave se ispitivanjem interferencije morfemskog sastava hrvatskog i ruskog jezika, koja se najčešće očituje u mišljanju gramatičkog roda kod posuđenica, potom u zamjeni nastavaka genitiva i dativa u jednini imenica, kao i pogrešnoj upotrebi ruskih pridjeva u instrumentalu. Autorice zaključuju da se usporedbom dva srodna jezika, te predstavljanjem konkretnih primjera interferencije između hrvatskog i ruskog može olakšati proces ovladavanja ruskim jezikom jer govornik hrvatskog jezika može primijeniti jezična pravila hrvatskog jezika i na ruski jezik (Čelić i Grebenac, 2018: 155).

Smatramo da bi se sustavnim ispitivanjem morfosintaktičkih pogrešaka pri interferenciji između hrvatskog i ruskog jezika među hrvatskim učenicima i studentima dobio detaljniji uvid u međujezične pogreške i time bi se razvila bolja glotodidaktička svijest o pokušaju njihova sprečavanja. Prema vrstama pogrešaka na morfosintaktičkoj razini, a na temelju primjera autora O. F. Avtohutdinovoj i sur. (2017), pogreške o kojima treba voditi računa kada govorimo o ovladavanju ruskim jezikom kod hrvatskih govornika su sljedeće: zamjena rodova (primjeri su neke imenice muškog i ženskog roda, različite u

oba jezika, npr. rus. *адрес* (m.r.); hrv. *adresa* (ž.r.); pogrešna upotreba jednine i množine (npr. u ruskom jeziku imenica *нечёные* je zbirna imenica koja dolazi u jednini, dok je u hrvatskom prijevodu imenica u množini sa značenjem *kolači*); padežni nastavci (genitiv i dativ imenica ženskog roda; genitiv i akuzativ); sklonidba imenica koje se ne sklanjaju u ruskom; sklonidba pridjeva i priloga (česte su pogreške preuopćavanja ili pogreške pojednostavljivanja); upotreba zamjenica s prijedlozima (*без ego* umjesto *без него*); pogreške u deklinaciji brojevnih zamjenica *оба – обе*; pogreška u upotrebi povratnih glagola u ruskom zbog hrvatske interferencije (hrvatski govornici će povratni glagol *играти се* u hrvatskom jeziku često upotrijebiti i u ruskom jeziku – *играться* umjesto *играть*); pogrešna upotreba glagolskih priloga prošlih i sadašnjih; pogrešna upotreba prijedloga s nekim glagolima; slaganje imenica u rodu, broju i padežu.

7.2.3. Leksička razina

Sličnosti između hrvatskog i ruskog jezika očite su na leksičkoj razini, te zbog toga većina hrvatskih govornika jezične srodnosti percipira kao sličnosti između ta dva jezika na razini cijelog jezičnog sustava. Posljedica je to i velikog utjecaja internacionalizama⁷⁵ koji su prisutni u oba jezika i predstavljaju prednost govornicima hrvatskog jezika u ovladavanju ruskim leksikom. Nadalje, hrvatski jezik također sadržava i rusizme kojih govornici hrvatskoga jezika možda nisu niti svjesni. A. Menac (2003) navodi kulturno posuđivanje kao početak prodora rusizama u hrvatski jezik⁷⁶. U 19. stoljeću bila je to ruska književnost kao glavni izvor posuđivanja, dok se u 20. stoljeću posuđivanje iz ruskog jezika proširuje i na ostale sfere ljudske djelatnosti – publicistiku, umjetnost, znanost, tehniku i politiku (Menac, 2003). Također, važno je spomenuti i činjenicu da su poslije 1. svjetskog rata i do početaka 2. svjetskog rata, rusizmi u hrvatski jezik došli posredstvom srpskog jezika (v. Čelić, 2010). Međutim, postoji i velik broj sličnica, kao i lažnih prijatelja, koji dovode do hrvatsko-ruske interferencije. Istraživanjima hrvatsko-ruskih veza na leksičkoj razini bave se ne samo lingvisti (usp. Lewis, 2016), već i glotodidaktičari, a isto tako i nastavnici praktičari ruskoga kao stranog jezika.

Leksička interferencija između hrvatskoga i ruskoga jezika uočava se u pogrešnoj upotrebi prefiksā i sufiksā u riječima, stvaranju kalkova, potpunom preuzimanju ili adaptaciji hrvatskih riječi u ruski jezik, odnosno interferencija je prisutna i u prijenosu oblika i u prijenosu značenja. Još 1976. ruski metodičar Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu M. Skljarov u jednom od svojih mnogobrojnih članaka vezanih uz poučavanje ruskoga jezika, govoreći o funkcionalnim jedinicama kao jedinicama koje imaju različite sintaksno-semantičke funkcije u procesu komunikacije, navodi da pri usvajanju stranog jezika nećemo upoznavati učenike s leksičkim značenjem, a zatim s paradigmom pojedinih riječi, nego će se nastojati učenike upoznati s različitim funkcijama u kojima se pojedini oblici riječi, sveza i rečenica javljaju, tj. onako kako se oni

⁷⁵ *Internacionalizam* je riječ latinskoga ili grčkoga podrijetla koja se upotrebljava u mnogim drugim jezicima (v. <http://struna.ihj.hr/en/naziv/internacionalizam/51204/#naziv>).

⁷⁶ V. rad R. Filipović i A. Menac (1995) o engleskom posuđivanju u ruski jezik.

pojavljuju u različitim govornim situacijama (Skljarov, 1976). Prema tome, u usvajanju leksika na nastavi ruskoga jezika M. Skljarov (1969) opisuje nekoliko glavnih načina usvajanja leksika. Leksičke jedinice najprije se usvajaju na način da se uvježbavaju u svim jezičnim djelatnostima, otkriva se njihovo značenje, zatim slijedi ponavljanje i na kraju učenici vode rječnik leksičkih jedinica koje su usvojili. Očito je da je takav način usvajanja leksika bio karakterističan još u vrijeme kada je i sama glotodidaktika kao zasebna disciplina bila tek u počecima svoga razvoja. Međutim, oslanjajući se na prethodna iskustva učenja i usvajanja jezika nekoliko desetljeća unazad mnogo toga možemo i dalje osuvremenjivati, osobito jer je dostupnost novih tehnologija izuzetno velika, a ovladavanje leksikom uvijek se smatra glavnim segmentom nekog jezika.

Zadaci za vježbu i provjeru znanja

1. Prisjetite se svog ovladavanja engleskim jezikom. Koju jezičnu razinu (fonetsko-fonološku, morfosintaktičku, leksičku) Vam je bilo lakše, a koju teže usvajati na početnom stupnju učenja jezika (ili u mlađoj školskoj dobi, ako ste započeli s učenjem engleskog jezika u predškolskoj dobi ili u nižim razredima osnovne škole), a koju na naprednom stupnju učenja (u višim razredima osnovne škole, srednjoj školi ili na fakultetu). Objasnite svoje odgovore.
2. Navedite neke prednosti i nedostatke u učenju engleskog jezika za hrvatske govornike.
3. Prisjetite se svog učenja i usvajanja ruskog ili nekog drugog slavenskog jezika (češkog, slovačkog, ukrajinskog). Koju jezičnu razinu (fonetsko-fonološku, morfosintaktičku, leksičku) Vam je bilo lakše, a koju teže usvajati na početnom stupnju učenja jezika, a koju na naprednom stupnju učenja (imajući u vidu početak učenja jezika). Objasnite svoje odgovore.
4. Navedite neke prednosti i nedostatke u učenju ruskog ili nekog drugog slavenskog jezika (češkog, slovačkog, ukrajinskog) za hrvatske govornike.
5. Jeste li primijetili u Vašem ovladavanju engleskim i ruskim ili nekim drugim slavenskim jezikom pojavu kritičnog ili osjetljivog razdoblja? Objasnite na temelju osobnog iskustva.
6. U kojim jezičnim situacijama Vam hrvatski jezik pomaže, a u kojima odmaže u upotrebi engleskog jezika? Objasnite na vlastitim primjerima usmene i pisane komunikacije u jeziku.
7. U kojim jezičnim situacijama Vam hrvatski jezik pomaže, a u kojima odmaže u upotrebi ruskog ili nekog drugog slavenskog jezika (češkog, slovačkog, ukrajinskog)? Objasnite na vlastitim primjerima usmene i pisane komunikacije u jeziku.

Dodatna literatura

- Boeckx, C. i Longa, V. M. (2011). Lenneberg's Views on Language Development and Evolution and Their Relevance for Modern Bilingualistics. *Bilingualistics*. 5.3: 254-273.
- Čizmić, I. i Rogulj, J. (2018). Plastičnost mozga i kritična razdoblja – implikacije za učenje stranoga jezika. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*. 1-2: 115-126.
- Polškaja, S. S. (2018). K voprosu sušestvovanja kritičeskogo perioda pri izučeni inostrannogo jazyka. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serija: Pedagogika*. 3: 140-147.

Zaključne napomene

Ovim poglavljem željelo se ukazati na osobitosti ovladavanja engleskim i ruskim jezikom imajući u vidu formalno ovladavanje jezicima u hrvatskom obrazovnom sustavu. Engleski jezik blizak je hrvatskim učenicima, jer su, osim formalno u školama, jeziku izloženi i u neformalnom okruženju kroz razne medije. Međutim, tipološka udaljenost među jezicima, s obzirom na to da jezici pripadaju različitim skupinama, te razni individualni i kontekstualni čimbenici mogu otežati proces učenja engleskog jezika, kako na fonetsko-fonološkoj, tako i morfosintaktičkoj i leksičkoj razini. Što se tiče ruskog jezika, to je jezik koji je medijski rijetko zastupljen u RH. Stoga se hrvatski učenici odlučuju na učenje ruskoga jezika iz osobnih razloga, i pritom misleći da će lakše ovladati njime jer je srodan hrvatskome jeziku. Sličan je slučaj i s učenjem ostalih slavenskih jezika, kao što su češki, slovački i ukrajinski. Međutim, i tipološka sličnost među jezicima također je uzrok pogrešaka na svim jezičnim razinama pri ovladavanju drugim slavenskim jezikom. Ovo poglavlje može pomoći sadašnjim i budućim stručnjacima engleskog i ruskog jezika u osvještavanju prednosti i nedostataka u ovladavanju jezicima na različitim jezičnim razinama u razrednom okruženju, a jednako tako i o provedbi vlastitog istraživanja u sličnom kontekstu.